

Smažilová, Markéta

Mešita : islámská architektura v České republice

Sacra. 2004, vol. 2, iss. 1, pp. 5-21

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118362>

Access Date: 05. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Mešita. Islámská architektura v České republice¹

Markéta Smažilová, FF MU Brno, historie – religionistika

Mešita

Historický vývoj

Mešita, arabsky označovaná jako masdžid (od arabského slova sadžada, tzn. klanění se při modlitbě, doslova „padat na tvář /před Bohem“),² je slovo používané už v Koránu. V Mekce neměla nejprve muslimská obec žádné zvláštní místo pro svou bohoslužbu, Muhammad se modlil sám v mekkánských úvosech, nebo se svými prvními stoupenci ve svém domě. Muhammad založil mešitu v Medíně, byl to vlastně jeho dům, používaný věřícími pro modlitby kolem Proroka, Muhammad zde pronášel své proslovy (obsahovaly jak výzvy k poslušnosti Bohu, tak společenské předpisy), odsud vládl nábožensko-politickému společenství islámu. Z této medínské mešity se vyvinul typ muslimských mešit, jež v sobě spojovaly hledisko společenského centra a modlitebního místa.

Se šířením islámu docházelo také k rozšiřování užívání mešit, zasloužili se o to vojevůdci, kteří při svých výbojích zakládali mešity jako centrální místa.³ Muslimští dobyvatelé zakládali také ve městech nejprve jedinou, centrální mešitu, která napodobovala jednoduchou Prorokovu mešitu v Medíně.

Existuje několik druhů mešit, jednak kmenové, kdy v počátcích islámu byl tento druh mešit znakem samostatnosti kmene, tj. kmeny měly obvykle vlastní mešity a jedna mešita sloužila jako hlavní pro společnou páteční bohoslužbu celé obce. Ovšem kmenové mešity byly v době stranických bojů centry dotýcných kmenů, často se boje koncentrovaly právě kolem těchto mešit.⁴ Postupně když vznikaly nové strany, měly také ony zcela přirozeně své vlastní mešity a tato praxe stranických mešit existuje i v současné době. Další skupinou jsou mešity hrobové, popř. hrobky.⁵ Jedná se o zvláštní druh pamětních mešit, vybudovaných na místech (i domnělých) hrobů svatých, tedy na mnoha islámských svatých místech, ale i těch, které byly islamičovány až později.⁶ Jiným druhem mešit jsou mešity nadační, zvané též wakfové. Nejprve bylo vybudování mešit společenskou záležitostí, která příslušela vládcům jako zástupcům komunity a kmenů. Brzy ale vzniklo množství mešit, založených

¹ Zkráceno z oborové práce *Mešita jako základní jednotka islámské architektury. Islámská sakrální architektura v České republice*, MU Brno 2001.

² Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 1998. s. 223.

³ Nejprve byla modlitba vykonávána na otevřeném ohraničeném místě, později byl postaven celek z rákosu. *Handwörterbuch des Islam*. Leiden 1941. s. 425.

⁴ Tamtéž, s. 426.

⁵ Označení zní kubba.

⁶ Tamtéž, s. 427.

jednotlivými osobnostmi. Tento druh mešit byl často nazván po svém zakladateli.⁷ Dalším specifickým druhem mešit jsou mešity pamětní, které byly spojeny především se vzpomínkami na Muhammada, popř. jeho rodinu a společníky. A zejména v nejstarším období islámu docházelo k islamizaci starších svatyní, především bylo na mešity změněno mnoho křesťanských kostelů. Zcela mimořádné postavení zaujímají tři poutní mešity, mešita v Mekce,⁸ Prorokova mešita v Medíně⁹ a Skalní chrám v Jeruzalému¹⁰. Zvláštní místo mezi mešitami patří svátečním mešitám,¹¹ v nich se totiž chází veškeré obyvatelstvo ke společným modlitbám o dvou hlavních muslimských svátcích. Musallá není v podstatě žádnou stavbou, je to prostor pod širým nebem, ve kterém bývá obvykle umístěn pouze mihráb, někdy s částí mihrábové stěny, s ohradou nebo i s několika řadami podpor s arkádou (což má symbolizovat krytou modlitebnu). Toto místo, vyhrazené pro musallá, se obvykle nachází za městem, ale také v některých zemích musallá vůbec neexistuje.¹² Dalším druhem mešit jsou mešity integrované do jiných celků, např. madras, karwánsarajů, továren, sportovních klubů, hotelů, letištních hal a podobně.

Význam a funkce stavby

Prototypem mešity byl Muhammadův dům v Medíně, který se stal místem prvních společných modliteb, ale řešily se zde i záležitosti veřejného života obce. Shromažďování za účelem porady a modlitby zůstaly základními funkcemi mešity i později. Po vzniku chalífátu a vytvoření pevnější formy státu však mešita svou politickou funkci postupně ztratila.¹³ V prostorách mešit také původně probíhala výuka náboženství, ale i dalších věd. Postupně se oddělovala (výjimku tvořilo základní islámské školství) a vyústila ve vznik samostatného objektu – madrasy.¹⁴ Madrasa fungovala jako samostatná, na mešitě nezávislá instituce, kde získávali vyšší vzdělání duchovní a státní úředníci. Madrasy se ale mešitě nikdy zcela neodcizily a bývají povětšinou postaveny v její blízkosti.

⁷ Tamtéž, s. 429.

⁸ Svůj význam získala jako Muhammadovo rodiště, duchovní centrum islámského světa, jehož fyzickým středem je svatyně Ka ba, proto mešita v Mekce nemá mihráb a k ní jsou orientovány všechny mešity celého světa. Její struktura byla změněna po roce 1626.

⁹ Medína je druhým nejsvětějším místem islámu, protože zde Prorok strávil velkou část života a je zde pochován. Prorokova mešita (al-Masdzid an-Nubavi) se přizpůsobovala počtu věřících, byla tedy zvětšována. Z původní stavby nic nezbylo, dnes na tomto místě stojí budova v tureckém stylu.

¹⁰ Skalní chrám, arab. Kubbat as-sachra, vybudovaný za vlády Abd al-Malika (685 – 705), po jistou dobu měl nahradit Ka bu. Je nejstarší monumentální islámskou stavbou, zároveň zůstává poslední předislámskou stavbou, neboť opakuje pozdní antický stavební typ.

¹¹ Arabsky se nazývá musallá.

¹² Procházka, A. B.: *Architektura islámské kulturní sféry*. In: Neužil, O., Mizerová, A.: *Islám a jeho svět*. Brno 1995. s. 55 – 75.

¹³ Mešita měla od samého počátku funkci jediné a univerzální veřejné stavby obce, města a státu. Z počátku byla také příjímácím sálem vladaře (kdy funkci trůnu přejímal minbar), místem soudů, veřejných porad apod. Nové specializované typy vznikly až později. Procházka, A. B.: *Architektura islámské kulturní sféry*. In: Neužil, O., Mizerová, A.: *Islám a jeho svět*. Brno 1995. s. 55 – 75.

¹⁴ Slovo madrasa je odvozeno od arabského darasa, tzn. učit se. Základem bylo bohosloví, přednášela se i arabština, právní věda, aritmetika, geometrie, zeměpis, astronomie a medicína. Madrasy často tvořily rozsáhlé areály s knižovnami, ubytovny pro studenty, jídelnami, někdy i mešitami nebo hrobkami zakladatelů. Pavlincová, H. a kol.: *Slovník judaismus, křesťanství, islám*. Praha 1994. s. 401.

Postupem času se tak stalo u mešity hlavní její kultovní využití.¹⁵ Mešita má i další funkce, je místem nejen pro modlitbu a uctívání, ale slouží i společenským setkáváním, náboženské škole, dále plní funkci místa pro náboženskou meditaci a studium, ale i spánek a odpočinek. Nejdůležitější činnost, která se v mešitě odehrává, je modlitba. Modlitba, arab. *salát*, je každodenní kultovní povinností muslima a ještě s obřadem hadždže jedinou závaznou podobou islámské bohoslužby. Náležitosti modlitby tvoří důležitou část vztahu člověka k Bohu. Jsou povinné pro každého dospělého a duševně zdravého muslima.¹⁶ Věřící smí vstoupit do stavu komunikace s Bohem po splnění těchto podmínek: čistota těla,¹⁷ čistota místa a šatu, náležitě oděný, směr modlitby k Mekce, dodržování modlitebních časů. Modlitbu není nutné konat v mešitě, je možné se modlit v bytě i kdekoliv jinde, místo ale musí být čisté, tzn. suché a neposkvřené. „V současné době jsou továrny, kanceláře, letiště i jiná veřejná místa obvykle vybavena modlitebnami se zvýšeným prahem. Tato malá místnost vyhrazená pro modlitbu se nazývá *musallá*, *modlitebna*“.¹⁸

Není tedy závazné modlit se v mešitě, zvláštní postavení má ale páteční polední modlitba, kdy se muslimové modlí společně v mešitě zvané *džámi*, tedy páteční.¹⁹ Součástí této modlitby je kázání, které pronáší kazatel (*chatib*) z *minbaru*.²⁰

Islámská modlitba představuje výraznou součást životního rytmu a soudržnosti islámské obce, má tedy sociálně integrační funkci.

V počátečním období islámu navštěvovali lidé mešity k mnoha mimobohoslužebným účelům, např. nejen v době Umajjovců se zde uzavíraly velké obchody, ale lidé se tu mohli vždy posadit a diskutovat spolu, měli také právo v mešitě přenocovat.²¹

V mešitě se konaly i jiné náboženské činy než jen vzpomínání Božího jména. Jako povznášející a zbožný čin bylo nahliženo též recitování Koránu, probíhala zde i neoficiální kázání (ta se však nekonalá jen v mešitách), po předčítání z Koránu následovala poučná a objasňující řeč, jež měla v lidech vzbudit bázeň před Bohem. V různých

¹⁵ Jako bohoslužebná místa jsou mešity především „domy, jež Bůh dovolil postavit a v nichž se vzpomíná jména Jeho“. *Korán*, súra 24, 36. Praha 2000.

¹⁶ Kropáček, L.: cit. d., s. 96. Též Procházka, A. B.: *Architektura islámské kulturní sféry*. In: Neužil, O., Mizeřová, A.: *Islám a jeho svět*. Brno 1995. s. 55 – 75. Obvykle mají podobu malé ohrádky s rohoží a ukazatelem směru qibly.

¹⁷ Islám přikládá velkou závažnost čistotě, jde o čistotu tělesnou, morální a rituální v jednom celku. Znečištění se dělí na lehké a těžké, ve stavu lehkého znečištění není dovoleno věřícím se modlit, obcházet Ka bu při hadždži a dotýkat se Koránu. Při těžkém znečištění nemají věřící vůbec vejít do mešity nebo přednášet Korán. Stav znečištění se odstraňuje čistým omytím, proto jsou integrální součástí mešit umývárny, aby si věřící mohli před modlitbou omýt tvář, hlavu, ruce a nohy. Součástí očisty má být i zbožné předsevzetí a myšlenky na Boha, jde tedy také o očistu ducha a srdce. Kropáček, L.: cit. d., s. 93, 94.

¹⁸ Kropáček, L.: cit. d., s. 223.

¹⁹ Jako vzor společné páteční modlitby inspirovaly shromažďovací dny Židů a křesťanů. Význam zejména ve starší době spočíval v tom, že se v hlavní mešitě pod vedením vůdce shromáždily všechny části muslimského tábora, které jinak měly své kmenové a zvláštní mešity. Hlavní mešita byla právě proto obzvláště velká, byla také označována mnoha termíny, z nichž nejčastější je právě *džámi*. *Handwörterbuch des Islam*, s. 430, 431.

²⁰ Chutba, tj. kázání, má dvě části. V první části se vyslovují náboženská, etická, právní ponaučení a úvahy i citace z Koránu, druhá část obsahuje chvalořečení Boha, Proroka, jeho rod, druhy a následníky. Závěrem se vyjadřuje prosba za hlavu státu a obec. Tato páteční modlitba je též velmi významnou politickou událostí. Kropáček, L.: cit. d., s. 101.

²¹ *Handwörterbuch des Islam*, s. 430.

mešitách vystupovali i asketové, konaly se tam i noční vigilie. V dobách neštěstí se lidé v mešitách modlili o pomoc, existují i zvláštní modlitby, praktikované v období velkého sucha jako prosby o déšť.²²

Vnější podoba stavby a její architektura

Vzorem pro stavbu mešity byl Muhammadův dům v Medíně, běžný typ obytného domu čtvercového půdorysu, jenž byl po vnitřním obvodu obklápen prostorným dvorem. Muhammadův dům sloužil jako modlitebna i veřejné shromaždiště prvních stoupenců islámu, tyto funkce převzala i mešita. V počátcích někdy sloužily k těmto účelům kultovní stavby jinověrců, ale většinou se však shromáždění a modlitby odehrávaly ve volném terénu. Vybudování vlastních modliteben se stalo záhy nezbytností z doktrinálních i politických důvodů. Základní schéma při výstavbě dalších mešit poskytl typ čtvercového domu, později bylo doplňováno monumentálními architektonickými doplňky (minarety, kupolemi apod.).²³

Mešita byla a stále je nejdůležitějším typem budovy v islámské kulturní oblasti, proto byla veškerá vynalézavost soustředěna na jejich stavby, jakožto dominance islámského světa. Vzhled mešity a její půdorys odrážejí funkci při náboženském obřadu. Mešitu tvoří především stěna orientovaná tak, že čára, vedená přímo z Mekky, by ji protнула v pravém úhlu. Tendence, aby celá budova měla spíše čtvercový než protáhlý půdorys, ústí z přání věřících modlit se co nejbližší ke stěně směřující k Mekce.²⁴

K mešitě přiléhá dvůr (sahn), často pokrytý oblázky a porostlý stromy, je také opatřen zdrojem vody k povinné rituální očištění před vstupem do mešity.²⁵ Kolem nádvoří jsou postaveny arkádové řady (riwák), nejprostornější na straně směru modlitby, kde je vlastně krytou modlitebnou. Monumentálním výškovým doplňkem mešity je minaret,²⁶ z něhož muezzin svolává věřící k modlitbě předepsanou formulí (adhánem), již volá do všech světových stran.²⁷ Minaret je velmi prestižní záležitostí každé vesnice a městské čtvrti, odlišuje budovu mešity od ostatních budov, dominuje mešitě a zároveň je dominantou celé oblasti, proto se využívá všech znalostí a umění při výzdobě minaretu.²⁸ Půdorys minaretu je povětšinou kruhový nebo víceúhelníkový. Výstup nahoru umožňuje schodiště uvnitř, zřídka po vnějším obvodu. Konstrukce minaretu, použitý materiál, ztvárnění, výška, počet i pozice ve vztahu k budově mešity je velmi různorodá. Existence minaretu však není nutná,²⁹ v mnoha mešitách se

²² Tamtéž, s. 432.

²³ Pavlincová, H. a kol.: cit. d., s. 407.

²⁴ Robinson, F.: *Svět islámu*. Praha 1996. s. 184.

²⁵ Zařízení k očištění se nazývá mída' a, tj. „místo pro wudu“.

²⁶ Pro minaret existují tři obvyklá označení – ma dhana nebo mi dhana, tj. „místo volání adhánu“, používáno zejména v Egyptě a Sýrii, dále sawma a, používáno v severní Africe, ale neobvyklejší je označení manára, což znamená „maják“. *Handwörterbuch des Islam*, s. 435, 436.

²⁷ Mešity zpočátku neměly minarety, ale Muhammada inspirovala zkušenost z některých měst, kde byli křesťané, nebo Židé svolávání zvukovými signály, křesťané zvony, Židé troubením na rohy.

²⁸ Prochazka, A. B.: *Mosques*. Zuerich 1986. s. 63.

²⁹ Minaret je pro neislámský svět jedním z nejvýraznějších symbolů světa islámského, ale tato stavba není v islámské oblasti původním objektem. Minaret byl přejat z ryze praktického účelu a z liturgického hlediska není nezbytný. V současné době je minaret symbolem poukazujícím na blízkost mešity. Novák, Z., Křikavová, A.: *Půlměsíc pod moravským nebem*. In: *Nový Orient* 6/1994. s. 205 – 207.

volá adhán ze střechy nebo z nádvoří, ve 20. století je nahrazen moderní zvukovou technikou, většina minaretů má zesilovače a ampliony, adhán je vyslán též rozhlasem a televizí.

Mešita byla první stavbou, na níž se formovala islámská architektura. Primitivní mešita, vycházející z Muhammadova dvorového domu, byla jako kompoziční představa přenášena do metropolí nově dobývaných provincií rostoucí říše a užívána v různých technologiích, rozměrech a individuálních představách, aniž kdy opustila svůj základní princip. Její řešení a uspořádání zůstalo shodné až na drobné výjimky v celém muslimském světě. Jako první, nejranější typ mešity vznikla mešita s otevřeným nádvořím, jež převzala půdorys táborových mešit, které byly velmi jednoduché, protože je stavěla muslimská vojska v otevřeném terénu v době válečných tažení. Tyto táborové mešity byly od svého okolí odděleny pouze mělkým příkopem a na straně směrem k Mekce stával přístřešek z palmových kmenů. Za Umajjovců, kteří přesídlili z Medíny do Damašku, byla kompoziční idea mešity prováděna tamními hutěmi, jež aplikovaly své dřívější znalosti v konstrukci, kamenorezu a i ornamentice. Tehdy vznikla řada staveb se silně byzantskou kompoziční podstatou. Základním rysem arabské mešity, stavené v období Umajjovců, byl rozlehlý otevřený dvůr obklopený ze tří stran prostými arkádami a na čtvrté straně stála zastřešená modlitební síň obrácená k Mekce. Modlitebna byla mnohem širší než delší, tento proporční vztah zůstal a stále zůstává zachován u většiny arabských mešit.³⁰

V období vlády Abbásovců se projevuje smíšení tureckého stylu s místní iráckou východohelénskou tradicí, jako důsledek vzniká abbásovský sloh. Abbásovská architektura opouští antické tradice a přiklání se k výtvarnému vlivu Východu, (což jsou např. monumentální cihlové konstrukce). Uspořádání mešit se od umajjovské doby nezměnilo, tedy stále je středem velký otevřený dvůr. Umění raného abbásovského období odráží politickou situaci doby, dochází k prosazování východních proudů, později obzvláště středoasijských – a to po přenesení hlavního města pryč ze sféry vlivu pozdně antické kultury.³¹

Za vlády egyptské dynastie Fátimovců charakterizuje architekturu mešit mohutná kamenná konstrukce a velké hladké plochy stěn v kontrastu s výrazným do hloubky tesaným velice abstraktním motivem. Velmi významně ovlivnili islámskou architekturu mešit zejména seldžučtí Turci, neboť v tomto období vznikla celá řada architektonických typů, které existují v Íránu i v současnosti. Starší íránské mešity měly půdorys podle arabského vzoru, za Seldžuků se působením tradic íránské palácové architektury změnila půdorysná koncepce, tím vznikla mešita se čtyřmi exedrami (tj. ívány) uprostřed každé strany nádvoří. V tomto období byly často budovány mešity monumentálních rozměrů, ovšem do dnešní doby se zachovalo pouze několik staveb, ostatní byly přestavěny nebo zničeny. Za vlády Seldžuků v Anatolii vznikla mešita s uzavřenou modlitebnou, většina mešit v této oblasti nemá dvůr. Stavěla se modlitební hala s četnými podporami a jednou nebo několika kupolemi před kiblou. Kupolemi zaklenutá část nebyla od ostatní mešity oddělena, ale tvořila součást jednotného prostorového útvaru. (Z tohoto typu se později vyvinula osmanská mešita s centrální kupolí.) Za vlády Osmanských Turků v Malé Asii vznikl nový

³⁰ Grube, E.: *Islámské umění*. Praha 1973. s. 14.

³¹ Grube, E.: cit. d., s. 36 – 40, 48.

typ kupolové mešity, a to kolem roku 1400. Dochází k prostorovému sjednocení modlitebny, typické pro osmanské mešity je mohutnost architektury a iluze klenby vznášející se v prostoru, což svědčí o dokonalém zvládnutí konstrukčních problémů. Osmanští Turci ponejvíce preferovali stavbu kupulovitých mešit s vysokými štíhlými minarety.³²

V mnoha okrajových oblastech islámského světa, případně v zemích, kde byl islám pouze minoritním náboženstvím, byly požadavkům islámu často přizpůsobeny místní stavební styly. Tyto mešity jsou pak často téměř k nerozeznání od sakrálních staveb jiných náboženství. Takže např. čínské mešity mají stejně jako pagody charakteristicky zvednuty vzhůru rohy taškami pokrytých sedlových střech. I v Indii docházelo k výrazné synkrezi islámské a hinduistické architektury. Indické mešity zpočátku užívaly hinduistické formy, stavební materiály a techniky³³ a v pozdějším období hinduistická a islámská tradice splývá³⁴. Velmi specifická je také architektura afrických mešit, např. hliněné mešity na jihu Sahary jsou typické masivním hranatým minaretem.³⁵

Vnitřní struktura stavby a její vybavení

Interiér mešity je vybaven velmi jednoduše.³⁶ Vnitřní výzdobu mešit tvoří nejčastěji kaligraficky vytesávané nebo malované citace koránských veršů, nápisy Alláh a Muhammad a v sunnitských mešitách také jména prvních čtyř chalífů. Co se týče vybavení, tak nejdůležitější součástí mešity je mihráb, tedy polokruhový výklenek ve stěně,³⁷ který naznačuje směr k Mekce.³⁸ Předchůdcem mihrábu byl kámen, později kůl nebo kmen stromu. Mihráb je umělecky nejhodnotnější součást mešity, je velmi zdobený a obdržel zvláštní úctu jako nejvznešenější místo mešity, bývá obvykle prázdný, někdy tam však je stojánek na Korán. Mihráb také bývá stanoviště imáma během vedení modlitby. Další důležitou součástí mešity je minbar,³⁹ kazatelna, stojící

³² Grube, E.: cit. d., 68, 74 – 76, 98 – 100, 147 – 148.

³³ Hinduistické svatyně byly přeměněny v mešity, nebo byly rozebírány a z jejich materiálu budovány mešity s modlitebnou na kamenných pilířích (dnes dochovány pouze jejich zbytky). Pro nejstarší islámské období je typické spojování domácích prvků s cizími, importovanými. Typickým projevem islámské architektury v Indii je monumentální kamenná stavba s bohaté reliéfně zdobenými vnějšími stěnami.

³⁴ Nejcharakterističtější znakem indického islámského umění je splynutí hinduistické a islámské tradice, což se neudálo v jiných zemích ovládnutých islámem – tam se totiž starší domácí tradice vlivem islámu zcela pretvořily a asimilovaly. Grube, E.: cit. d., s. 177 – 181.

³⁵ Robinson, A.: cit. d., s. 108, 109.

³⁶ To má své kořeny v zákazu zobrazování ve výtvarném umění, neboť Muhammad se obával porušení principu jednotnosti Boží. Později byl konkrétnější formulován zákaz zobrazování živých bytostí, neboť z hlediska islámu se figurální zobrazení chápalo jako rouhavý pokus člověka napodobit akt Boží. Zákaz nebyl důsledně dodržován, s výjimkou výzdoby kultovních staveb. Proto v architektuře dominuje dekorativní zdobení geografickým ornamentem a arabskou kaligrafií. Pavlincová, H. a kol.: cit. d., s. 460.

³⁷ Vydutý tvar mihrábu je odvozen od křesťanského oltářního výklenku (apsidy), který zavedli na počátku 8. století koptští zedníci.

³⁸ Směr k Mekce se označuje termínem kibla, zaujetí pozice čelem ve směru kibly je základní podmínkou regularnosti modlitby. Muhammad určil nejprve pro modlitbu směr k Jeruzalému, ale po rozchodu s me-dinskými židovskými kmeny v roce 623 změnil směr k Mekce, ke svatyni Ka bē.

³⁹ Tribunu, která byla předchůdcem minbaru, používal už Muhammad – odsud oznamoval důležité rozhodnutí, soudil, přijímal vyslance a zároveň tribuna sloužila jako trůn hlavy státu. Minbar se tedy stal nezbytným atributem hlavy islámského státu. Nejprve se stal součástí vybavení všech pátečních mešit

vpravo od mihrábu. Tvoří ji strmé schodiště s plnou balustrádou a nahoře stupínek, který je zakrytý stříškou nebo baldachýnem. Slouží k pronášení kázání při páteční modlitbě, přičemž chatib stojí na některém z nižších schodů, protože z nejvyššího schodu kázal pouze Prorok. Původní minbar byl jednoduchý a schody měl pouze tři – tento typ nadále převládá v Íránu a jižní Asii, kdežto v Turecku a Africe je běžný velice dekorativní minbar monumentálních rozměrů.⁴⁰

Dikka, označovaná i dakka, neboli nízké dřevěné pódium, obvykle umístěné v ose mihrábu, slouží k tomu, aby se muslimové při modlitbě mohli řídit imámovými gesty a aby celé shromáždění reagovalo na jeho výzvy. Proto na tomto pódii stojí „odpovídací“ (většinou jimi jsou muezzinové mešity), kteří sledují imámovy pohyby a pozice a pronášejí odpovědi, na něž ostatní věřící reagují. Průběh modlitby je tak předáván všem jejím účastníkům.⁴¹ V mešitách stojí obvykle kursí, tj. dřevěný pultík se sedadlem, z něhož při modlitbě recitátor přednáší vybrané pasáže z Koránu. K uložení Koránů slouží speciální skříňky, jež patří k vybavení mešit.

Podlaha mešit bývá pokryta koberci. Zpočátku byla podlaha mešity holá, nebo byla stejně jako dvůr pokryta drobnými oblázky. Někdy se také na podlahu pokládaly rohože z palmového listí. Se vznikem výstavnějších mešit přišla i mramorová dlažba s látkovými koberci, které jsou obvykle velmi bohatě zdobeny nejrůznějšími vzory. Některé puritánské islámské sekty (např. wahhábjá) však koberce v mešitě odmítají, považují je za nevhodný přepych a novotářství.⁴²

V mnoha mešitách je oddělení pro ženy, někdy vzadu za řadami mužů, nebo na galerii, případně v paralelní lodi nebo úseku, vždy však s optickou bariérou, často mají ženy i svůj zvláštní vchod. Nedílnou součástí všech mešit, kde se modliteb účastnil chalífa, sultán nebo guvernér, pro ně byla vyhrazena maksúra, což je vyhrazený prostor, obvykle vyvýšený, jež zajišťuje prominentním osobám osobní bezpečí, slouží jako ochranná bariéra mezi touto osobou a ostatními účastníky modlitby. V mešitě samotné či ve vedlejších budovách se mohou nalézat i další prostory, které slouží např. jako studovny nebo ubytovny pro významné poutníky.⁴³ Ve střešních prostorách mívá svůj pokoj muezzin. Jen zřídka lze v mešitách nalézt i jiná zařízení, jako zvláštní kazatelny nebo místa pro tělesně postižené.⁴⁴

ve všech hlavních městech provincií, poté se rozšířil do všech mešit, které byly užívány pro společnou páteční modlitbu. V moderní době je součástí každé mešity, i když se tam nekoná páteční kázání. Procházka, A. B.: *Mosques*. s. 123.

⁴⁰ Robinson, A.: cit. d., s. 185.

⁴¹ *Hanwörterbuch des Islam*, s. 437 – 439.

⁴² Tamtéž, s. 441.

⁴³ Tamtéž, s. 437.

⁴⁴ Procházka, A. B.: *Architektura islámské kulturní sféry*. In: Neužil, O., Mizerová, A.: *Islám a jeho svět*. Brno 1995. s. 70.

Brněnská mešita***Historický vývoj***

Muslimové v Brně se od počátku devadesátých let scházeli v prostorách vysokoškolských kolejí,⁴⁵ kde měli pronajaté místnosti na společné páteční modlitby. V letech 1992, 1993 měli věřící v pronájmu prostory v Dobrovského ulici, od roku 1995 si Nadace pro zřízení a provoz islámského centra⁴⁶ pronajala místnosti v budově na ulici Milady Horákové.

Z iniciativy Ing. Muníba Hasana skupina brněnských muslimů zakoupila pozemek na Vídeňské ulici, získání povolení ke stavbě mešity provázela řada problémů,⁴⁷ nakonec v lednu 1996 byla stavba povolena s podmínkou, že má být „v souladu s územním plánem města a dalšími předpisy“,⁴⁸ tzn. mešita nesměla mít „speciální architekturu“ – tj. minaret a kopuli.⁴⁹ Stavba začala v červnu a červenci roku 1997 a dokončena byla koncem června 1998. Projekt brněnské mešity vypracoval Ing. Muška a firma EMTIS⁵⁰ dle návrhů a požadavků Nadace pro zřízení a provoz islámského centra. Finanční stránku výstavby mešity zajistila Nadace, která část prostředků získala od členů komunity, ale valnou většinou financí přispěly soukromé osoby a organizace ze zahraničí.⁵¹ Mešita⁵² byla slavnostně otevřena v pátek 2. 7. 1998, na otevření byl pozván ministr kultury (který se osobně nedostavil, poslal za sebe zástupce), zástupce městské části Brno-střed, představitel římskokatolické a pravoslavné církve a Židovské náboženské obce. Dostavili se i představitel z velvyslanectví arabských a islámských zemí, tj. z Íránu, Indonésie a Lybie. Samotný provoz mešity byl zahájen páteční modlitbou, která následovala po slavnostním otevření.⁵³

Vlastníkem a provozovatelem mešity je Islámská nadace v Brně.

Architektura a vnitřní vybavení mešity

Brněnská mešita je vystavěna jako malá jednopodlažní budova se dvěma vchody, hlavním vchodem pro muže a druhým pro ženy, který je zároveň únikovým východem. Budova slouží jako mešita, ale také jako místo setkávání a vzdělávání členů obce, sídlí tam i kancelář Islámské nadace v Brně.

⁴⁵ Šlo o Kolej Purkyňova, Koleje Pod Palackého vrchem.

⁴⁶ Nadace pro zřízení a provoz islámského centra byla na brněnském magistrátu registrována v květnu 1994. Od roku 1999 je přeregistrována pod názvem Islámská nadace v Brně. Nosková, M.: *Islám v České republice*. Brno 2001. s. 23.

⁴⁷ Jednak se ke stavbě mešity stavěli odmítavě někteří členové zastupitelstva městské části Brno-střed, ale protestovali i občané, kteří sepsali petici, byly vylepovány plakáty proti stavbě mešity.

⁴⁸ Např. uměle vytvářené problémy ohledně vytápění z brněnské teplárny, vytápění zemním plynem, ohledně záležitostí s vodou, kanalizací. Z rozhovoru s prof. Mohamedem Alim Šilhavým.

⁴⁹ Z rozhovoru s Ing. Munibem Hasanem a prof. Mohamedem Alim Šilhavým. Tež Bečka, J., Mendel, M.: *Islám a české země*. s. 191, 192.

⁵⁰ Firma EMTIS projekt vypracovala a pak zajišťovala i technický dozor stavby. Z rozhovoru s Ing. Munibem Hasanem.

⁵¹ Z rozhovoru s Ing. Munibem Hasanem.

⁵² Adresa je: Brno, Vídeňská 38a.

⁵³ Reportáž z otevření zařadila do svého vysílacího programu Česká televize. Z rozhovoru s Ing. Munibem Hasanem.

Hlavní částí mešity je mužská modlitebna, která je zároveň největší prostorem. Je vybavena jednoduchým dřevěným nijak nezdobeným mihrábem a vedle stojícím minbarem. Na stěně nad nimi je kaligraficky vymalovaný verš Trůnu. U stěny modlitebny je umístěna malá knihovnička, obsahující Korány a Tafsíry. V jakémsi „meziprostoru“ mezi vchodem pro muže a samotnou modlitebnou se nachází poličky na odkládání obuvi, sociální zařízení pro invalidy, kancelář Nadace, umývárna a sociální zařízení pro muže a společenská místnost s televizí, kde se scházejí členové obce k debatám, promítání videa nebo jen přátelskému povídání. V zadní části mešity je menší sklad. Druhý vchod do mešity je menší a je určený ženám, za ním následují opět poličky na odkládání obuvi, sociální zařízení a umývárna. Do modlitebny pro ženy se vystupuje po schodech, je totiž vystavěna jako galerie nad mužskou modlitebnou, oddělenou dřevěným mřížovím, takže ženy mohou sledovat imáma nebo chatíba. Na galerii, vedle ženské modlitebny je umístěn koutek pro děti, vybavený také několika školními lavicemi, neboť tam o nedělních dopoledních probíhá výuka arabštiny pro děti. Výzdoba v mužské a ženské modlitebně je prostá, na podlaze jsou koberce, mimoto v mužské části kaligrafický nápis, lustr a police s knhami.

Aktivita

Hlavním a nejdůležitějším účelem mešity je její bohoslužebná funkce, slouží tedy jako místo modliteb a shromažďování k uctívání Boha. Do brněnské mešity na páteční polední modlitbu, která je pro muže velmi vhodná, ne-li přímo povinná, přichází asi sedmdesát muslimů, vesměs jsou to cizinci,⁵⁴ čeští konvertité tvoří jen asi deset procent, tj. sedm mužů. Co se týká žen, ty nemají účast na páteční polední modlitbě povinnou, dochází obvykle sedm nebo osm muslimek, což jsou v naprosté většině případů (tj. šest) Česky.⁵⁵

Během roku se v mešitě slaví dva velké svátky a také postní měsíc ramaddán. V průběhu ramaddánu se konají společné večeře členů obce, je i zvláštní program a zvláštní modlitby. Náboženskovzdělávacími aktivitami pro věřící jsou čtení a výklad Koránu o sobotních večerech, v mešitě probíhá i výuka arabštiny, a to ve středu pro muže i ženy, muslimy i nemuslimy, v neděli odpoledne pouze pro ženy, rovněž i nemuslimky. I děti mají výuku arabštiny, taktéž v neděli dopoledne. V neděli se koná věrouka pro ženy, které se někdy zúčastňují i nemuslimky.

Mešita je otevřená i pro veřejnost po celý týden téměř celodenně, přístup má kdokoli, kdo projeví zájem se podívat dovnitř. Už několikrát se konaly Dny otevřených dveří,⁵⁶ pro veřejnost byla rovněž připravena výstava s názvem „Objevte islám“. Do mešity přicházejí i organizované školní skupiny, pro něž členové brněnské Islámské nadace připravují prohlídku mešity a přednášku o islámu. Mimo to Islámská nadace

⁵⁴ Mezi zahraničními muslimy jsou početně nejvíce zastoupeni Jemenci, ale také Iráčané a Syřané, v naprosté většině případů se jedná o vysokoškolské studenty, zejména mediky. Mimo to dost muslimů pochází ze smíšeného manželství.

⁵⁵ Lze tedy shrnout, že mezi příslušníky obce, docházejícími do mešity, početně několikanásobně převažují muži. Mezi muži je většina cizinců, kdežto naopak mezi muslimkami je naprostá většina českých konvertitek. Z nových konvertitů v druhé polovině devadesátých let tvořily devadasát pět procent ženy, ale v poledním roce, tj. v roce 2000 konvertovalo k islámu sedm mužů a pouze dvě ženy. Z rozhovoru s Ing. Munibem Hasanem.

⁵⁶ Letos už počtvrté, v termínu na přelomu dubna a května.

v Brně spolupracuje s jinými organizacemi, zejména se sdružením Lidé proti rasismu (v rámci tohoto programu jako příslušníci jedné z mešin v České republice dělali přednášky a diskuze ve školách). Islámská nadace v Brně nevydává žádnou vlastní tiskovinu, spolupodílí se na vydávání listu Hlas společně s pražskou Islámskou nadací a provozuje vlastní internetové stránky⁵⁷. Z dalších aktivit Nadace je vhodné zmínit její pomoc uprchlickým táborům v Zastávce u Brna a Zbýšově u Brna.⁵⁸

Islámské centrum v Praze

Historický vývoj od 90. let do současnosti

V Praze neměli muslimové žádnou budovu, ve které by se mohli scházet ke společným modlitbám, v letech 1989 – 1992 se scházeli na vysokoškolských kolejích⁵⁹ nebo místnostech pronajímaných na páteční modlitbu a chutbu⁶⁰. Od roku 1992 se komunita scházela v Krči v ulici U Michelského lesa, kde bylo v místnostech bývalé dělnické ubytovny pronajato a zařízeno několik místností.⁶¹ V roce 1993 převzala tyto prostory Nadace pro zřízení a provoz islámského centra⁶². Krčská modlitebna fungovala v letech 1992 – 1999 jako stále otevřené islámské centrum, sídlo Nadace pro zřízení a provoz islámského centra i Všeobecného svazu muslimských studentů.⁶³

Roku 1997 byl firmou Pragold Praha, s.r.o., zakoupen pozemek na Černém mostě⁶⁴ a v roce 1998 byla zahájena stavba, dokončena byla v dubnu 1999. Nešlo vlastně o novostavbu, na pozemku totiž stála stará stavba patřící mlékárnám, která byla rekonstruována dle projektu architekta Václava Maříka na základě požadavků Nadace pro zřízení a provoz islámského centra. Projekt byl ještě v průběhu rekonstrukce změněn, došlo totiž k rozhodnutí přistavět horní patro (kde je v současné době modlitebna, knihovna a byt správce). Provoz nového Islámského centra⁶⁵ byl zahájen 1. 5. 1999 páteční modlitbou, ale nekonala se při této příležitosti žádná slavnost, nebyli pozváni ani žádní oficiální hosté, sami členové Nadace totiž tento akt brali jako pouhé přesídlení pražského islámského centra.⁶⁶ Finančně celou akci přestavby podporovala pouze Nadace, která finanční zdroje na svůj provoz získává výhradně

⁵⁷ Adresa je: <http://www.muslim.cz>

⁵⁸ Z rozhovoru s Ing. Munibem Hasanem.

⁵⁹ Např. Kolej Arnošta z Pardubic, Kolej 5. května, Kolej Budeč.

⁶⁰ Šlo o společenské sály v Gorazdově ulici, na Střeleckém ostrově, sportovní sál v Žitné ulici.

⁶¹ Bečka, J., Mendel, M.: cit. d., s. 193.

⁶² Nadace pro zřízení a provoz islámského centra vznikla v roce 1992, v listopadu 1993 byla registrována u Ministerstva vnitra jako nezisková nadace. Podle nového zákona o nadacích byla v lednu 2001 přejmenována a přeregistrována na Islámskou nadaci v Praze. Z rozhovoru s PhDr. Vladimírem Sáňkou, též Nosková, M.: cit. d., s. 20.

⁶³ Nosková, M.: cit. d., s. 19, 20.

⁶⁴ Pozemek původně vlastnila firma Pragold Praha, s.r.o., později však přešla pod Nadaci pro zřízení a provoz islámského centra.

⁶⁵ Adresa je: Blatská 1491, Praha 9 - Kyje.

⁶⁶ Přece jen jistý slavnostnější ráz zahájení provozu dala páteční modlitba. Neuskutečnění jakékoli oslavy bylo dáno, mimo názoru členů komunity, i vnějšími podmínkami, tj. tím, že venkovní prostory Islámského centra nebyly upraveny. Z rozhovoru s PhDr. Vladimírem Sáňkou.

z darů členů komunity, ale na rekonstrukci objektu na Černém mostě musela Nadace hledat sponzory, přispěly soukromé osoby z Kuvajtu a Saúdské Arábie.

Majitelem a provozovatelem Islámského centra⁶⁷ je Islámská nadace v Praze. Centrum nebylo projektováno jako mešita, ale jako společenské a kulturní zařízení muslimské obce.

Architektura, vnitřní vybavení budovy a její personál

Islámské centrum je vystavěno jako dvoupodlažná dvoukřídlá budova, která podle projektu nebyla zamýšlena jako mešita, ale má sloužit muslimské komunitě jako společenské a kulturní zařízení, samozřejmě se však počítalo s funkcí modlitebny a shromaždiště pro páteční chutba.

V suterénu (nebo v podzemním podlaží) je jako hlavní část ženská modlitebna, vlastně jakási celá ženská část, jež je rozdělena na vlastní modlitebnu a místnost pro přednášky a kurzy. Tato místnost slouží též jako malá jídelna. Výzdobu, kromě koberců a lustrů, představují na stěnách úryvky z Koránu a fotografie jiných mešit. Ženy mají možnost užívat Korány a Tafsíry umístěné v poličkách. Mimo to jsou v suterénu zařízení hospodářské místnosti, tj. kotelná, kuchyň a přípravná pokrmů. Samozřejmě před vstupem do ženské části se nachází umývárna, sociální zařízení a poličky na odkládání obuvi. Umístění ženské modlitebny v suterénu, přestože má okna ven, je dosti neobvyklé a není ideální, neboť ženy nemohou vizuálně sledovat imáma a chatba, pomocí zvukové techniky je jim zprostředkována chutba.

V přízemí se nachází mužská modlitebna s jednoduchým minbarem a taktéž velmi jednoduchým, nezdobeným dřevěným mihrábem. Na stěnách visí zarámované verše z Koránu kaligraficky provedené. V modlitebně jsou umístěny i poličky s knihami – Korány a Tafsíry. Dále je v přízemí kancelář Islámské nadace v Praze a kancelář Všeobecného svazu muslimských studentů v České republice⁶⁸.

V prvním patře je situován byt správce, původně projektován jako byt pro imáma, knihovna, vybavená náboženskou literaturou v různých jazycích, videokazetami a kazetami s hudebními nahrávkami. Tato knihovna se svým fondem slouží členům obce, kteří se v ní chtějí vzdělávat a v sobotu v tomto prostoru probíhá výuka dětí. V prvním patře se nachází i další modlitebna pro muže, která je využívána zejména v při páteční polední modlitbě a ve svátky, když je modlitebna v přízemí přeplněná věřícími.

Výzdoba v ženské a obou mužských modlitebnách není nijak přehnaná, spíše je skromná, na podlaze jsou koberce, na stěnách kaligrafické nápisy v rámech, dále lustry a poličky s náboženskou literaturou, Korány a Tafsíry.

⁶⁷ Ředitelem Islámského centra je PhDr. V. Sánka, který má na starosti organizační funkce, především administrativu, technické záležitosti, zajišťuje též reprezentaci centra a pražské islámské komunity ve styku s jinými organizacemi a sdělovacími prostředky.

⁶⁸ Všeobecný svaz muslimských studentů, působící po celé České republice, založili zahraniční studenti z muslimských zemí roku 1991, o rok později byl registrován u Ministerstva vnitra. Co se týká aktivit, svaz organizuje pravidelné tábory, lekce Koránu a islámské věrouky pro muslimské studenty. Z rozhovoru s PhDr. Vladimírem Sánkou. „V současné době funguje velice úzká spolupráce mezi svazem a nadacemi, jejich aktivity téměř splývají.“ Nosková, M.: cit. d., s. 27.

Aktivity

Aktivity konané v Islámském centru v Praze lze rozdělit do dvou hlavních skupin, totiž na aktivity pravidelné a nepravidelné, ojedinělé.

Z pravidelných aktivit na prvním místě z hlediska četnosti a počtu zúčastněných členů obce je nutno zmínit modlitby a pravidelné páteční polední bohoslužby⁶⁹. Během roku se slaví dva velké svátky a také postní měsíc ramaddán. V průběhu ramaddánu je budova Islámského centra otevřena 24 hodin denně, po západu slunce mají členové obce společnou večeři a večerní modlitbu, posledních deset dní ramaddánu někteří věřící v budově i nocují. Další náboženskovzdělávací aktivitou jsou darsy, které se konají každou sobotu odpoledne, jde o četbu a vysvětlování úryvků z Koránu nebo hadísů, a to v arabštině, komentář však někdy bývá v angličtině, případně češtině. Darsy mají muži i ženy zvlášť, ale obojí v sobotu ve stejnou dobu, v tutéž dobu probíhá výuka pro děti, které se učí recitovat Korán a základy arabštiny. České muslimky si samy pro sebe jednou za čtrnáct dní v sobotu organizují vlastní přednášky a ve středu mívají kurzy arabštiny. Pro české muslimy a také zájemce o islám se v sobotu (taktéž jednou za čtrnáct dní) pořádají přednášková setkání v češtině. Tato přednášková setkání mají čtyřletou tradici, většinou se jedná o přednášky na věroučnā témata, která si připraví některý člen obce, občas je pozván nějaký odborník z řad orientalistů a islamistů. Na půdě modlitebny jsou uzavírány sňatky podle tradičního islámského obřadu, podmínkou je oddací list z matriky České republiky.

V prostorách Islámského centra se konají tábory, nebo spíše soustředění, a to zimní i letní. Pořádá je Všeobecný svaz muslimských studentů a Islámská nadace se na nich podílí. Islámské centrum také příležitostně navštěvují organizované studenty českých škol, především středních. Pro zájemce z řad nemuslimů se letos v červenci poprvé konal letní intenzivní kurz arabštiny. Ohledně vydávání tiskovin začne v Islámském centru vydávání časopisu Hlas, zároveň muslimské ženy vydávají časopis Al-Manāra⁷⁰.

Všechny výše zmíněné aktivity se odehrávají na půdě modlitebny a centra, ale je vhodné se zmínit také o ojedinělých akcích, které organizují, nebo se na nich spolupodílejí členové Islámské nadace v Praze. Především jde o účast na mezináboženských dialozích, které uvádí prof. Tomáš Halík, muslimskou obec zastupuje PhDr. Vladimír Sánka, konají se jedenkrát za půl roku. Muslimská obec a pražská Islámská nadace se veřejnosti představují na různých besedách, např. v Olomouci v rámci Ekologických dní, nebo na výstavě s názvem „Objevení islámu“, která proběhla v září 1999 v pražské galerii. Příležitostně jsou zástupci pražské nadace vyhledáváni tiskovými redaktory, nadace má i své internetové stránky⁷¹.

⁶⁹ Pátečních modliteb se účastní zpravidla asi 400 muslimů z Prahy a okolí, z toho je drtivá většina mužů, žen jen asi 20 – 25. Tento početní nepoměr je pro pražskou muslimskou komunitu charakteristický, ženy se zúčastňují podstatně méně, takže naprostou většinu obce tvoří muži, zejména zahraniční příslušníci. Mezi ženskou částí komunity naopak naprosto převažují Češky, muslimky ze zahraničí do centra téměř nedocházejí. Z rozhovoru s PhDr. Vladimírem Sánkou.

⁷⁰ Jedná se o měsíčník pro muslimské ženy, jehož vydávání začalo v roce 2000 a tvůrkyněmi jsou české muslimky.

⁷¹ Adresa je: <http://www.stormloader.com/nicp>

Členové pražské muslimské obce vyvíjejí charitativní činnost, dobrovolně dávají příspěvky (je to ještě mimo zakát), tento nashromážděný finanční obnos se každý měsíc rozděluje určitému okruhu lidí,⁷² charitativní pomoc je předávána také do uprchlických táborů Bělá pod Bezdězem a Bruntál.⁷³

Závěr

Sakrální architekturu lidé vytváří jako speciální prostor pro bližší kontakt s božstvem, používání nákladných a trvanlivých materiálů odráží lidskou touhu po věčnosti. Rozmach speciálně projektovaných sakrálních budov byl spjat se sociálním a politickým vývojem, většinou v důsledku rozvoje centralizovaných států, posvátné budovy byly často postaveny tak, aby dominovaly komunitě. Posvátné místo se vymezuje z normálního prostoru, některá sakrální místa jsou posvěcena událostmi,⁷⁴ které se na nich odehrály v historii, svatyně obvykle stojí i na místech nějaké události ze života významné postavy.

Hranice chrámu vymezují svatý, čistý a mocný prostor od vnějšího, který je obyčejný a nečistý, proto se většinou před vstupem do sakrálního prostoru jedinec musí očistit.⁷⁵ Orientace posvátné budovy je jen zřídka nahodilá. Mešita pohlíží k jedinému zeměpisnému centru jako k místu historické události, islám má jediný střed pro širokou obec věřících rozptýlených po celém světě. Monoteistická náboženství vůbec kladou důraz na transcendentní charakter Boha, což se velmi výrazně projevuje také v islámu – mešity neobsahují žádné zobrazení boha, ale soustřeďují uctívání na jeho vesmírný zákon sepsaný v podobě svaté knihy. Mešity nejsou tedy domem pro božstvo, ale domem pro Boží lid jako komunitu věřících.⁷⁶

Způsob stavby, výzdoby a užívání sakrální architektury napomáhá chápání náboženství a víry, také je posiluje. Po většinu lidských dějin bylo vyučování neoddělitelné od náboženství a školy zpravidla patřily k sakrální stavbě, architektura též respektovala zbožnou úctu k psanému slovu.⁷⁷ V některých tradicích slouží budovy sakrálních objektů svou obrazovou výzdobou samy jako učební materiál, ale v mešitách, kde je přísně dodržován zákaz zobrazování lidských postav, poukazují na Alláhovu dokonalost geometrické vzory.⁷⁸

⁷² Jde především o sociálně slabší muslimské rodiny a jednotlivce, o muslimy se zdravotními problémy, případně se jedná o příspěvky na cestu. Z rozhovoru s PhDr. Vladimírem Sánkou.

⁷³ Z rozhovoru s PhDr. Vladimírem Sánkou, též Nosková, M.: cit. d., s. 21.

⁷⁴ Nábožensky významné události se často odehrávají na místech, která se už pro své přírodní rysy bývají považována za obdařená duchovní silou. Zbudovat stavbu na takovém místě znamená zadržet zde onu duchovní sílu a její působnost ještě prodloužit existencí budovy a obřady v ní konanými. Takové opakování obřadů umožňuje budovám spojit posvátný prostor s posvátným časem.

⁷⁵ V čistém stavu by mělo být nejen tělo, ale i mysl věřících.

⁷⁶ Humphrey, C., Vitebsky, P.: *Posvátné stavby*. Praha. s. 26, 27.

⁷⁷ Dokladem toho jsou v mešitách kurší a zvláštní skříňky na uložení Koránu. Také je třeba zmínit povinnost očisty muslima, než vezme Korán do rukou.

⁷⁸ Arabská kaligrafie je považována za nejvyšší druh umění. V architektuře je jejím základním motivem opakování Alláhova jména, dále i jméno Muhammada a verše z Koránu. Černou i význam písmen nelze od sebe oddělovat, neboť písmo může tlumočit mnoho vrstev mystického učení.

Náboženství se však netýká jen vztahu mezi lidmi a božstvem, ale ovlivňuje i vzájemné vztahy mezi lidmi. Proto posvátné budovy odrážejí rozdíly mezi kněžskými a laickými, muži a ženami,⁷⁹ vládnoucími vrstvami a podřízenými skupinami, tedy struktura společnosti ovlivňuje strukturu posvátné architektury. „Shromažďovací dům je však často víc než místem, kde se lidé shromažďují, specificky definuje lidi v něm ve vztahu k těm venku. Tak může být i nástrojem při vytváření tradice a identity.“⁸⁰

Mešita není na prvním místě stavba, ale rituálně zasvěcený prostor, v některých zemích se výlučně muslimské obce symbolizuje zákazem vstupu nemuslimů do mešit. Zároveň má mešita mnoho společných charakteristik s dalším druhem sakrální architektury jiného monoteistického náboženství – totiž se synagogou. Mešity i synagogy představují v islámu a judaismu nejdůležitější místa pro konání náboženských aktivit. Bylo tomu tak i v minulosti, byť se v průběhu dějin význam i účel těchto staveb poněkud proměňoval. Mešity a synagogy totiž, především v počátcích, plnily důležitou úlohu integrace celé společnosti a jejího vymezení oproti okolnímu světu (neboť velmi často byly jedinými budovami v daných místech, kde se scházeli všichni obyvatelé komunity).

Mešity i synagogy měly od počátků své existence tři shodné funkce – sloužily jako centrum bohoslužby, vzdělávání a plnily také úlohu společenského shromaždiště. V obou případech s postupem času se stala nejdůležitější kultovní role a zbývající dvě původní funkce se dostaly do pozadí. Většinou pak vznikly nové instituce, které tyto aspekty převzaly a učinily z nich podstatu své činnosti, tyto nové instituce obvykle vznikly v blízkém okolí mešity nebo synagogy, proto vzájemný kontakt nebyl nikdy zcela přerušen. V dnešní době je tedy hlavní funkcí obou institucí shromažďování věřících ke společné modlitbě a bohoslužbě. Podoba bohoslužby v mešitách a synagogách je už odlišná, protože bohoslužba v islámu je tvořena v podstatě jen modlitbou, synagogální bohoslužba je bohatší.

Architektura mešit i synagog je různorodá a vždy ovlivněná místními a dobovými vlivy. Muslimské i židovské náboženské předpisy se o vzhledu budovy této instituce vyjadřují jen obecně a stanovují pouze několik základních podmínek, které musí být vždy dodrženy. Je to především orientace budovy, v islámu ke Ka'bě, v judaismu k Jeruzalému. Tento obyčej vyjadřuje sepětí dané komunity se svým náboženstvím a úctou, prokazovanou oběma místům. V oblastech, kde spolu islám a judaismus sousedily, byl vzhled mešit i synagog velmi podobný, byl totiž ovlivněn uměleckými vlivy tamní oblasti (jde např. o oblast španělského al-Andalusu, kde během 16. století potkal mešity i synagogy stejný osud, mnohé byly zničeny, některé přeměněny v křesťanské kostely).

Kompozice budov mešit a synagog je podřízena především jejich funkci, umělecké ztvárnění je až druhotné. Mešity jsou většinou komplexem staveb s otevřeným prostranstvím, synagogy jsou obvykle tvořeny jednou uzavřenou budovou. Minaret, který je v naprosté většině případů součástí mešit, nemá u synagog obdobu (případ-

⁷⁹ Muhammad sice prohlásil, že ženy jsou před Bohem rovny mužům, ale ve středověku byly považovány za nečisté, dokonce se jim nedoporučovalo navštěvovat mešity. Když se účastnily modliteb v mešitách, musely stát v samostatných řadách za muži. Oddělení ženské části od mužské se v mešitách dochovalo do dnešní doby.

⁸⁰ Humphrey, C., Vitebsky, P.: cit. d., s. 42.

né věže nebo kopule slouží u synagog pouze jako dekorativní prvek, nemají žádnou jinou funkci).

Vnitřní prostory mešit i synagog jsou zařízeny jednoduše, nejsou nijak moc zdobené, většinou jen ornamentální výzdobou, ani v jedné z těchto kultovních staveb není figurální výzdoba. Veškeré vybavení je velmi utilitární, každý předmět plní nějakou konkrétní funkci. V mešitách i synagogách nebyli muži a ženy při bohoslužbách na stejných místech, v obou objektech je vymezen zvláštní prostor pro ženy, většinou méně významný. V mešitě je to v pozadí, kdežto u většiny synagog je prostor pro ženy oddělen nějakým architektonickým článkem. V současné době je však tento zvyk v obou náboženstvích liberalizován.

Nejdůležitější části mešit a synagog, mihráb a aron ha-kodeš, jsou také částmi nejdobnějšími. Oba ukazují jistým směrem, mihráb k Mekce, aron ha-kodeš k Jeruzalému. Zatímco mihráb je prázdným výklenkem, aron ha-kodeš má i druhou funkci, totiž uložení Tóry.

Souhrnně lze tedy říci, že většina srovnávaných aspektů mešit a synagog vyjadřuje velké podobnosti, zejména pokud jde o vnitřní strukturu staveb, jejich přesnou orientaci, jež je nutnou podmínkou a skromnost výzdoby. Shodné je i vymezení prostoru zvlášť pro muže a zvlášť pro ženy, přičemž v obou případech je ženám vyhrazen prostor většinou v zadní části, tedy méně významný. Mešity i synagogy od svých počátků sloužily zároveň jako modlitebna, škola a shromaždiště komunity, ale nejdůležitější vždy byla kultovní funkce. Příčiny shod a podobností mezi mešitami a synagogami je možno hledat ve stejné geografické oblasti vzniku obou náboženství a také v ovlivnění a inspirování zásad islámu starším judaismem.

Vlivem uvolnění a změn v české společnosti po roce 1989 začala i Muslimská náboženská obec vyvíjet větší aktivitu. Muslimové v obou městech, tj. Praze i Brně, se v první polovině 90. let scházeli v pronajatých prostorech, především na vysokoškolských kolejích. Zhruba od poloviny 90. let se příslušníci brněnské muslimské obce začali snažit vystavět si mešitu. Brněnská mešita je v provozu od července 1998, pražské centrum bylo otevřeno o necelý rok později, v květnu 1999.

Architektura brněnské mešity i pražské modlitebny má zvnějšku zcela evropský ráz, nejsou tam přítomny islámské stavební prvky, tedy minaret nebo kupole, avšak tyto architektonické záležitosti nejsou nezbytné. Orientální ráz oběma budovám dávají tvar a výzdoba oken a mozaiky s kaligrafií. Interiér mešity je zařízen skromně, obsahuje však v sobě všechny nutné náležitosti, které k mešitě, potažmo k modlitebně patří, tedy místo pro očistu těla, vnitřní vybavení modlitebny je prosté – pouze mihráb, který je jednoduchý a nezdobený, minbar, koberce a případné poličky s knhami. Protože prostory pražské i brněnské modlitebny jsou malé a neschází se tam mnoho set věřících, nenajdeme uvnitř dikku, která je naprosto zbytečná. V obou budovách je dodržena i další nutnost, tedy oddělení mužských a ženských prostor. Ženy mají svůj vchod, za nímž se nachází sociální zařízení a místo pro očistu, a vlastní modlitebnu. Ženská modlitebna v brněnské mešitě je v souladu s obvyklou praxí ve většině mešit umístěna na galerii, oddělené dřevěným mřížovím od hlavní, mužské části. Tento způsob situování ženské modlitebny je velmi častý. Neobvyklé a také ne příliš vhodné je umístění modlitebny pro ženy do podzemního podlaží, což představuje řešení pražského islámského centra. Neobvyklé je také situování dětského koutku do svatostánku, ale nikde není uvedeno, že by tam nemohl být, brněnská mešita plní

v tomto ohledu trochu jiné úkoly než mešity v islámských zemích a supluje činnost dalších zařízení.

Prostory mešity v Brně jsou mnohem menší než pražského Islámského centra, částečně se toto řekneme negativum vyrovná polohou – v Brně sídlí mešita v centru města, kdežto budova Islámské nadace v Praze je situována na úplném okraji Prahy. Větší prostory jsou vykoupeny větší vzdáleností od středu města, tudíž časově horší dopravní dostupností.

Majitelem a provozovatelem obou budov jsou Islámské nadace, jinak v pražském centru je přímo určená osoba správce (funkci vykonává člověk, který v budově centra bydlí a stará se o „fyzický“ provoz, tj. udržuje pořádek a čistotu, dbá na otevření centra v čase přibližně 12 – 24 hod. apod.).⁸¹ Naopak brněnská mešita nemá svého správce, tuto funkci vykonává několik osob, které se střídají. Zároveň pražská ani brněnská modlitebna nemají svého profesionálního imáma, funkci imamátu vykonává rovněž více osob, které se střídají dle svého volného času.⁸²

V mešitě i v pražském centru se kromě modliteb a náboženskovzdělávacích aktivit pro muslimy konají i akce pro nemuslimy, pro zájemce z řad veřejnosti. Muslimská obec se tedy neprezentuje jako do sebe uzavřená komunita, ale jako v podstatě otevřeně společenství.

Islám je jedním z nejrozšířenějších náboženství na světě, mající řadu vyznavačů po celém světě. Zakotvil i v České republice, počet muslimů v našem státě se zvyšuje, jednak přílivem cizinců (studenti, kteří zde zůstanou, ekonomičtí imigranti i uprchlíci z nejrůznějších částí světa), jednak zvyšujícím se počtem českých konvertitů (v jejichž řadách převažují ženy, které se začínají aktivně podílet na činnosti v rámci své komunity, o čemž svědčí vydávání časopisu *Al-Manára* v rámci Islámské nadace v Praze). Je tedy jenom dobře, že tato náboženská komunita má svou modlitebnu a vůbec budovy, ve kterých se může scházet ke společným bohoslužbám a oslavám.

Počáteční problémy a obtíže, které provázely snahu brněnských muslimů o výstavbu první mešity v České republice, byly překonány. Brno je tedy jediným městem v tomto státě, kde stojí mešita. V Praze má tamní Islámská nadace rovněž svoji budovu, ovšem není to mešita, ale společenské a kulturní zařízení, jež v sobě samozřejmě zahrnuje i modlitebny.

V současné době se projevuje snaha postavit mešity i v jiných městech, kde je větší množství muslimů pohromadě, především jde o univerzitní města. Nejnadějněji vypadá situace v Hradci Králové, už byl dokonce vyčleněn pozemek, se kterým se počítalo pro stavbu modlitebny, ale vše ustrnulo prozatím na mrtvém bodě, když se změnily poměry na magistrátu města.⁸³ Ovšem je stále patrnější trend v českém státě k potlačování xenofobie, předsudků a tím příznivější situace prosazování tolerance a respektování jiných kultur a náboženství, k čemuž neodmyslitelně patří možnosti těchto minorit stavět si zde svou sakrální architekturu a budovy ke shromažďování a společným modlitbám.

⁸¹ Z rozhovoru s PhDr. Vladimírem Sánkou.

⁸² Z rozhovoru s Ing. Munibem Hasanem a PhDr. Vladimírem Sánkou.

⁸³ Z rozhovoru s prof. Mohamedem Alim Šilhavým.

Seznam pramenů:

Korán. Praha 2000.

Sáňka, V.: *Zpráva o činnosti Islámské nadace v Praze (za měsíc duben 2001)*. Praha 4. 5. 2001.

Šilhavý, M. A.: *Přehled činnosti po pádu komunismu*. Osobní archiv autora, bez datace.

Internetové zdroje:

<http://www.muslim.cz> (internetové stránky Islámské nadace v Brně)

<http://www.stormloader.com/nicp> (internetové stránky Islámské nadace v Praze)

Osobní rozhovory:

Hasan Muníb (předseda Islámské nadace v Brně), Brno 31. 7. 2001.

Sáňka Vladimír (ředitel Islámské nadace v Praze), Praha 13. 2. 2001, 20. 6. 2001.

Šilhavý Mohamed Ali (čestný předseda Ústředí muslimské náboženské obce a organizace),
Třebíč 26. 7. 2001.

Použitá literatura:

Bečka, J., Mendel, M.: *Islám a české země*. Olomouc 1998.

Denny, F. M.: *Islám a muslimská obec*. Praha 1999.

Dorazil, O.: *Pohádkové svatyně buddhismu, křesťanství a islamu. Výklady o středověké stavební kultuře s 50 vyobrazeními*. Strážnice 1921.

Encyklopedie náboženství. Kostelní Vydří 1997.

Grube, E. J.: *Islámské umění*. Praha 1973.

Handwoerterbuch des Islam. Leiden 1941.

Humphrey, C., Vitebsky, P.: *Posvátné stavby*. Praha 1998.

Islám a jeho svět. Brno 1997.

Kaufmann, H.: *Maurové a Evropa*. Praha 1982.

Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 1998.

Marek, J.: Paláce, mešity a mauzolea indických sultánů. *Nový Orient* 4/1995, s. 150 – 154.

Neužil, O., Mizerová, A.: *Islám a jeho svět*. Brno 1995.

Nosková, M.: *Islám v České republice*. Brno, Ústav religionistiky, bakalářská práce FF MU v Brně 2001.

Novák, Z., Křikavová, A.: Půlměsíc pod moravským nebem. *Nový Orient* 6/1994, s. 150 – 154.

Pavlincová, H. a kol.: *Slovník judaismus, křesťanství, islám*. Praha 1994.

Prochazka, A. B.: *Determinants of Islamic Architectur*. Zuerich 1988.

Prochazka, A. B.: *Introduction to Islamic Architecture*. Zuerich 1986.

Prochazka, A. B.: *Mosques*. Zuerich 1986.

Robinson, F.: *Svět islámu*. Praha 1996.